

PROBLEMY OPIEKUNCZO WYCHOWAWCZE

LISTOPAD 2008

ROK XLVIII

(474)

ISSN 0552-2188

9

Instytut Rozwoju Służb Społecznych

PRAWA I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA W PERCEPCJI LICEALISTÓW

BOŻENA KRUPA
Zamość

Niezbędnym elementem wychowania w szkole jest nauka o prawach człowieka i na rzecz tych praw. Niesie ona wiedzę o dokumentach zawierających prawa człowieka, istocie tych praw oraz konsekwencjach ich nieprzestrzegania. Jednakże znajomość nawet najpełniejszego katalogu praw i wolności nie wystarcza. Decydujące znaczenie ma równoczesne przekazywanie wiedzy oraz kształtowanie umiejętności i postaw, które pomogą wychowankom chronić swoje prawa przed naruszeniem oraz wdrożyć do ich przestrzegania.

Znajomość własnych praw pomaga świadomie z nich korzystać. Zatem jeżeli uczeń dobrze je pozna i zrozumie, będzie z nich korzystał, a korzystając świadomie poszerza sferę własnej wolności, zarazem uczy się odpowiedzialności za podejmowane decyzje, liczenia się z decyzjami innych, z ich obszarem wolności. Rolą szkoły jest pogłębiona analiza poszczególnych praw, ich odniesienie do odpowiednich dokumentów.

Celem edukacji w zakresie praw człowieka jest nie tylko nauczanie, czym one są, ale takie organizowanie rzeczywistości szkoły, aby uczniowie na co dzień mogli z nich korzystać oraz dostrzegali konieczność respektowania praw innych osób.

*

Podjęłam próbę określenia znajomości podstawowych praw i wolności człowieka przez licealistów oraz poznania ich opi-

nii o respektowaniu tych praw i wolności w szkole, do której uczęszczają. Miałam na uwadze: **prawo do znajomości swoich praw** (dostępność wiedzy o prawach i uprawnieniach, warunkująca korzystanie z nich); **prawo do informacji** (otrzymywanie bez cenzury informacji z różnych źródeł „ideologicznych” oraz dotyczących różnych koncepcji filozoficznych; informacji o zapadających w szkole decyzjach dotyczących ucznia, takich jak przeniesienie do innej klasy, ocena z zachowania itp.); **wolność wypowiedzenia poglądów i opinii, w tym w sprawach ucznia** (możliwość wypowiedzenia własnych sądów światopoglądowych, opinii o bohaterach historycznych, literackich itp.; wypowiedzenia opinii na temat programów i metod nauczania oraz spraw ważnych w życiu szkoły, klasy, samorządu itp.; wygłaszania opinii, przedstawiania stanowiska/ obrony we własnej sprawie); **wolność, myśli, sumienia, wyznania** (możliwość uzewnętrzniania przekonań religijnych i światopoglądowych; równe traktowanie niezależnie od wyznawanej religii, światopoglądu; tolerancja wobec „inności” religijnej, kulturowej, etnicznej); **wolność zrzeszania się** (możliwość działania w samorządzie szkolnym i jego udział w decydowaniu o ważnych sprawach uczniów); **wolność od poniżającego traktowania i karania** (zakaz stosowania jakichkolwiek form przemocy fizycznej/ochrona nietykalności cielesnej; poszanowanie godności ucznia /zakaz obrażania, poniżania, wyśmiewania, stosowania presji psychicznej itp.); **prawa proceduralne** (możliwość dochodzenia swoich praw/ możliwość obrony, jasne procedury odwołania od decyzji nauczyciela, dyrektora, rady pedagogicznej, prawo do sprawiedliwego sądu); **ochrona prywatności ucznia** (zakaz publicznego komentowania sytuacji rodzinnej, społecznej, osobistej ucznia); **równe traktowanie wobec prawa szkolnego** (sprawiedliwe ocenianie i traktowanie ucznia bez względu na jego wygląd zewnętrzny, status rodzinny, społeczny czy status ucznia /dobry – słaby; równe traktowanie w sytuacji konfliktu uczeń – nauczyciel /możliwość dowiedzenia swoich racji).

Anonimowe badania ankietowe przeprowadziłam w roku szkolnym 2007/2008 w Liceum Ogólnokształcącym w Zamościu¹. Uczestniczyło w nich 150 uczniów

5 klas II oraz 150 uczniów 5 klas III. W odpowiedzi na pytania testowe otrzymałam następujące dane:

Treść pytania/polecenia	Klasa II N=150		Klasa III N=150	
	Liczba	%	Liczba	%
Czy wiesz jakie prawa i wolności ma uczeń w szkole?				
– tak	22	15	12	8
– znam tylko niektóre	102	67	116	77
– nie	10	7	7	5
– trudno powiedzieć	13	9	11	7
Czy w statucie Twojej szkoły wymienione są prawa ucznia?				
– tak	69	45	66	44
– wymieniono niektóre	7	5	9	6
– nie wymieniono w ogóle	0	0	1	1
– nie wiem	70	47	70	47
Czy na początku pierwszej klasy zapoznano Cię ze:				
a) statutem szkoły				
– tak	74	49	64	43
– nie	19	13	24	16
– nie pamiętam	57	39	61	41
b) prawami ucznia				
– tak	89	59	82	55
– nie	14	9	14	13
– nie pamiętam	45	31	45	31
c) obowiązkami ucznia				
– tak	117	78	100	67
– nie	9	6	17	11
– nie pamiętam	23	15	32	21
Czy w Twojej klasie były prowadzone lekcje na temat:				
a) praw człowieka				
– tak	21	14	41	27
– nie	68	45	75	50
– nie pamiętam	61	41	34	34
b) praw dziecka				
– tak	18	11	18	12
– nie	85	57	88	59
– nie pamiętam	47	32	43	29
c) praw ucznia				
– tak	41	27	44	29
– nie	47	31	52	35
– nie pamiętam	62	43	54	36

¹ Kwestionariusz ankiety zawierał 50 pytań, w tym 11 stanowiły pytania otwarte i 3 dotyczące metryczki. Ostatnia strona przeznaczona była na swobodną wypowiedź ucznia – „Napisz krótko, co według Ciebie jest w

szkole niesprawiedliwe, co najbardziej upokarzające, co pozytywne, co dobre, co lubisz. Napisz też o tym, o czym chciałbyś (chciałybyś) napisać, a w pytaniach tego nie było”.

Czy uważasz że interpretacje faktów podawane w Twoich podręcznikach bywają jednostronne – podyktowane określonym światopoglądem lub ideologią?				
– tak	33	21	26	17
– nie	41	27	34	23
– trudno powiedzieć	75	51	84	56
Jeżeli w podręcznikach są jednostronne – tendencyjne informacje, czy wówczas nauczyciele komentują je, zachęcają do dodatkowej lektury?				
– tak, często	14	9	3	2
– czasami	63	43	54	36
– rzadko	25	15	32	21
– nie zdarza się	23	16	31	21
– w podręcznikach nie ma takich informacji	15	10	22	15
Czy uważasz, że poglądy Twoich nauczycieli wpływają na przekazywane przez nich informacje (tendencyjne informacje pochodzą od nauczyciela)?				
– tak, dotyczy wszystkich nauczycieli	17	11	9	6
– dotyczy niektórych	102	69	88	59
– nie	15	10	36	24
– trudno powiedzieć	16	10	16	11
Czy uczniowie mogą prosić o dodatkowe informacje, argumenty wynikające z „innego punktu widzenia”?				
– tak	55	35	43	29
– nie	13	9	14	9
– to zależy od nauczyciela	68	46	80	53
– trudno powiedzieć	12	8	11	7
Czy uczniowie Twojej klasy dowiadują się o decyzjach, które ich dotyczą (np. negatywna ocena z zachowania, przeniesienie do innej klasy, zmiana wychowawcy, nauczyciela itp.) przed podjęciem ostatecznej decyzji w sprawie?				
– zawsze się dowiadują	33	22	21	14
– bywa różnie, ale raczej dowiadują się	76	50	71	47
– bywa różnie, ale raczej nie dowiadują się	19	13	30	20
– nie dowiadują się	14	9	18	12
– trudno powiedzieć	7	5	8	5
Jeśli dowiadują się, to czy mają możliwość przedstawienia własnego stanowiska?				
– tak, mają	25	17	18	12
– bywa różnie, ale na ogół mają	56	37	52	35
– bywa różnie, ale na ogół nie mają	35	23	45	30
– trudno powiedzieć	28	18	31	21
Czy możesz wobec nauczycieli swobodnie wygłaszać poglądy i opinie w kwestii:				
a) życia szkoły, realizacji programu nauczania, sposobu nauczania itp.				
– tak, wobec wszystkich	8	6	14	9
– tylko wobec niektórych	103	67	102	68
– nie mogę	17	12	23	15
– trudno powiedzieć	21	14	10	7

b) światopoglądu, oceny faktów historycznych, bohaterów literackich, pisarzy itp.				
- tak, wobec wszystkich	49	33	54	36
- tylko wobec niektórych	81	54	73	49
- nie mogę	6	4	10	7
- trudno powiedzieć	14	9	11	7
Czy zdarzyło się w Twojej klasie, iż któryś z uczniów był w jakiś sposób dyskryminowany z powodu wyznawanej religii, światopoglądu?				
a) przez nauczyciela				
- tak	11	7	14	9
- nie	108	72	116	77
- trudno powiedzieć	29	19	18	12
b) przez innych				
- tak	23	15	18	12
- nie	92	63	102	68
- trudno powiedzieć	28	18	20	13
Czy władze szkoły (wychowawca) reagowały w takich przypadkach?				
- tak, zawsze	1	1	4	3
- raczej tak	18	11	12	8
- raczej nie	18	11	18	12
- nie	19	13	25	17
- nie wiem	39	26	34	23
Jak sądzisz, jak byłby traktowany w Twojej szkole Cygan				
a) przez uczniów				
- lepiej niż inni	3	2	0	0
- gorzej niż inni	36	24	39	26
- jak wszyscy	58	39	54	36
- trudno powiedzieć	48	32	53	35
b) przez nauczycieli				
- lepiej niż inni	0	0	0	0
- gorzej niż inni	13	9	17	11
- jak wszyscy	74	50	72	48
- trudno powiedzieć	59	39	58	39
Żyd w Twojej szkole byłby traktowany:				
a) przez uczniów				
- lepiej niż inni	0	0	1	1
- gorzej niż inni	47	31	48	32
- jak wszyscy	50	34	49	33
- trudno powiedzieć	50	33	48	32
b) przez nauczycieli				
- lepiej niż inni	1	1	2	1
- gorzej niż inni	13	9	17	11
- jak wszyscy	70	46	68	45
- trudno powiedzieć	63	43	59	39

Ateista w Twojej szkole byłby traktowany				
a) przez uczniów				
– lepiej niż inni	4	3	2	1
– gorzej niż inni	20	13	18	12
– jak wszyscy	96	64	86	57
– trudno powiedzieć	27	18	40	27
c) przez nauczycieli				
– lepiej niż inni	1	1	0	0
– gorzej niż inni	16	11	15	10
– jak wszyscy	83	56	84	56
– trudno powiedzieć	47	31	48	32
Protestant w Twojej szkole byłby traktowany				
a) przez uczniów				
– lepiej niż inni	3	2	1	1
– gorzej niż inni	16	10	14	9
– jak wszyscy	91	61	85	57
– trudno powiedzieć	37	25	47	31
b) przez nauczycieli				
– lepiej niż inni	2	1	2	1
– gorzej niż inni	18	11	8	5
– jak wszyscy	83	56	82	55
– trudno powiedzieć	43	29	55	37
Czy Samorząd uczniowski w Twojej szkole to organizacja, która:				
– ma duże znaczenie, dyrektor i rada liczy się z jego opinią	33	22	49	33
– ma błahe znaczenie, np. tylko współorganizuje akademie i dyskoteki	58	39	54	36
– jest fikcją, nie ma wpływu na decyzje ważne dla uczniów	23	15	19	13
– trudno powiedzieć	30	20	23	15
Czy znasz sytuację, że uczeń przekonał nauczyciela o swojej racji (nauczyciel zmienił zdanie)				
– tak, jeden raz	15	11	20	13
– tak, kilka razy	48	32	47	31
– tak, wiele razy	7	4	10	7
– nie zdarzyło się	38	25	34	23
– nie pamiętam	38	25	34	23
Czy możesz wyobrazić sobie sytuację, w której wygrywasz konflikt z nauczycielem?				
– tak	23	16	19	13
– raczej tak	20	13	19	13
– raczej nie	48	31	40	27
– nie	39	26	57	38
– trudno powiedzieć	17	11	9	6
Czy zdarzyło się, że nauczyciel uderzył Cię?				
– tak, jeden raz	3	2	5	3
– tak, kilka razy	1	1	1	1
– tak, wiele razy	4	3	1	1
– nie zdarzyło się	127	85	132	88
– zdarzyło się w szkole podstawowej (gimnazjum)	8	5	7	5

Czy zdarzyło się, że nauczyciel uderzył Twoją koleżankę/ kolegę?				
- tak, jeden raz	8	5	12	8
- tak, kilka razy	8	5	7	5
- tak, wiele razy	1	1	4	3
- nie zdarzyło się	98	65	88	59
- zdarzyło się w szkole podstawowej (gimnazjum)	29	20	32	21
Jakie konsekwencje poniósł nauczyciel?				
- przeprosił ucznia	9	6	9	6
- nie było konsekwencji	47	32	43	29
- nie wiem	19	13	28	19
- inne konsekwencje	11	7	8	5
Czy zdarzyło się, iż miałeś poczucie, że nauczyciel znęca się nad Tobą?				
- tak, jeden raz	9	6	15	10
- tak, kilka razy	38	26	48	32
- tak, wiele razy	7	5	19	13
- nie zdarzyło się	77	51	62	41
- zdarzyło się w szkole podstawowej (gimnazjum)	12	7	2	1
Czy zdarzyło się, że nauczyciel znęcał się psychicznie nad Twoją koleżanką/ kolegą z klasy?				
- tak, jeden raz	10	7	9	6
- tak, kilka razy	37	25	61	41
- tak, wiele razy	18	12	20	13
- nie zdarzyło się	62	41	44	29
- zdarzyło się w szkole podstawowej (gimnazjum)	19	13	13	9
Jakie konsekwencje poniósł nauczyciel?				
- przeprosił ucznia	0	0	4	3
- nie było konsekwencji	74	50	84	56
- nie wiem	25	16	27	18
- inne konsekwencje	7	5	4	3
Czy gdyby przypadkiem Twój list „wpadł” w ręce nauczyciela to:				
- oddałby ci bez czytania	8	5	11	7
- zatrzymał	11	8	6	4
- przeczytał w Twojej obecności	10	7	18	12
- przeczytał głośno w klasie	21	14	15	10
- zależy od nauczyciela	96	64	97	65
Czy Twoim zdaniem prawa w szkole są respektowane?				
- tak	11	7	1	1
- raczej tak	75	50	77	51
- raczej nie	23	15	28	19
- nie	9	6	17	11
- trudno powiedzieć	29	19	25	17
Czy wiedziałbyś jak bronić swoich praw w szkole, gdyby były one łamane?				
- tak	19	13	25	17
- tylko w niektórych przypadkach	77	51	60	40
- nie	23	16	39	26
- trudno powiedzieć	25	16	24	16

Czy uczniowie w Twojej szkole korzystają z możliwości obrony swoich praw w szkole				
– zawsze, gdy są one łamane	19	11	15	10
– od czasu do czasu	54	37	71	47
– nigdy	15	10	16	11
– trudno powiedzieć	58	39	45	30
Czy wiedziałbyś, w jakiej sytuacji zwrócić się do:				
a) prokuratury				
– tak	34	22	36	24
– nie	73	49	82	55
– trudno powiedzieć	36	24	28	19
b) sądu rodzinnego				
– tak	41	26	33	22
– nie	68	47	78	52
– trudno powiedzieć	37	25	36	24
c) kuratorium oświaty				
– tak	45	29	50	33
– nie	58	39	68	45
– trudno powiedzieć	42	28	27	18
d) dyrektora szkoły				
– tak	103	68	109	73
– nie	17	12	17	11
– trudno powiedzieć	26	17	20	13
Jesteś uczniem				
– raczej podporządkowanym dyscyplinie szkolnej	55	36	55	36
– zdarza mi się nie być podporządkowanym, ale nie protestuję	59	40	53	35
– czasami protestuję otwarcie, częściej jestem podporządkowany	26	17	35	23
– często miewam konflikty z powodu niepodporządkowania	6	4	3	2
Czy Twój wygląd zewnętrzny (sposób ubierania, fryzura itp.) ma wpływ na Twoje oceny?				
– tak	11	7	19	13
– nie	77	52	69	46
– nie wiem	42	28	43	29
– trudno powiedzieć	16	11	16	11

Analiza wyników badań

Na podstawie rozkładu uzyskanych odpowiedzi można wnioskować, że ankietowani uczniowie zetknęli się z tematyką dotyczącą praw i wolności człowieka. 34 z nich deklaruje znajomość praw, 218 zna część z nich, a 41 uczniów udzieliło odpowiedzi negatywnej. Najwięcej trudności sprawiło uczniom wymienienie podstawowych praw i wolności człowieka, większość ograniczała się do podania 2–3. Najczęściej wymieniano: prawo do życia, prawo do nauki,

wolność słowa, wolność wyznania. Większość ankietowanych zwróciła uwagę na prawo do wyrażania własnych poglądów, jednak analiza danych wskazuje, że mylą prawa człowieka, w tym prawa ucznia, z zapisami zawartymi w Wewnątrzszkolnym systemie oceniania (warunki oceniania, ilość sprawdzianów itp.).

45% uczniów klasy II i 44% uczniów klasy III wie, że statut szkoły zawiera prawa ucznia i tyluż twierdzi, że na początku klasy I zostali zapoznani ze statutem. Niestety, prawie połowa ankietowanych (47%

z kl. II oraz 47% z klasy III) nie zna statutu lub nie pamięta, czy została z nim zapoznana. Zasadne zatem wydaje się przypomnienie podstawowych postanowień tego dokumentu na początku każdego etapu kształcenia.

Większość uczniów deklaruje, że została zapoznana z prawami (59% – kl. II i 55% kl. III) oraz obowiązkami ucznia (78% – kl. II i 67% – kl. III). Różnica między zapoznanymi z prawami a obowiązkami sugeruje, że wychowawcy większą uwagę zwrócili na obowiązki niż prawa. Zdaniem 45% respondentów z kl. II i 50% z kl. III nie było lekcji poświęconych prawom człowieka ani prawom dziecka. 50% ankietowanych uważa, że prawa w szkole są respektowane, około 18% nie ma zdania na ten temat, co może wynikać z nieznamości praw. Podobna ilość uczniów deklaruje wiedzę dotyczącą obrony swoich praw w przypadku, gdyby były one łamane. Zdecydowana większość twierdzi, że korzysta z możliwości ich obrony w szkole. Około 10% jest przeciwnego zdania. Duży odsetek odpowiedzi „trudno powiedzieć” sugeruje niepełną wiedzę dotyczącą praw i obowiązków ucznia.

Około 25% badanych zarówno z klasy II, jak i III wie, w jakich sytuacjach zwrócić się do prokuratury, sądu rodzinnego lub kuratorium oświaty. Zdecydowanie więcej uczniów (68% z kl. II i 73% z kl. III) wie, w jakiej sytuacji może zwrócić się do dyrektora szkoły.

Powyższe dane sugerują, że na godzinach wychowawczych należy uwzględnić w większym wymiarze czasowym i jakościowym tematykę praw i wolności człowieka oraz praw i obowiązków ucznia.

Zdecydowana większość zarówno uczniów klas II, jak i III deklaruje możliwość wyrażania własnych poglądów i opinii dotyczących funkcjonowania szkoły, światopoglądu, a także własnego stanowiska odnośnie dotyczących ich decyzji. Zebrane informacje potwierdzają dużą tolerancję zarówno ze strony uczniów, jak i nauczycieli. W opinii młodzieży zarówno uczeń innej narodowości, jak wyznający

inną religię byłby traktowany w szkole tak, jak pozostali uczniowie. Duży odsetek odpowiedzi „trudno powiedzieć” świadczy jednak, że ankietowani nie mieli do czynienia z sytuacją nietolerancji rasowej i światopoglądowej w szkole, a więc można stwierdzić, że jest ona wolna od przejawów tego rodzaju dyskryminacji.

Relacje uczeń – nauczyciel odbierane są przez respondentów pozytywnie, chociaż w większości odpowiedzi dotyczących ich kontaktów dominuje stwierdzenie: „to zależy od nauczyciela”. Ankieta ujawniła przypadki przemocy zarówno fizycznej (8 przypadków w kl. II oraz 7 w kl. III), jak i psychicznej (65 w kl. II, 90 w kl. III) skierowanej przeciw uczniom (w większości odnosiły się do szkół, do których poprzednio uczęszczali badani). Uczniowie nie wiedzą lub sugerują, że wobec sprawców przemocy nie zostały wyciągnięte żadne konsekwencje. Aby potwierdzić lub wyeliminować jakiegokolwiek podejrzenia odnośnie stosowania przemocy przez nauczycieli wobec uczniów, należałoby przeprowadzić szczegółowe badania uwzględniając sytuacje, w jakich została użyta przemoc, konkretne zachowania i przede wszystkim rozumienie czym jest przemoc. W ramach profilaktyki zasadne jest przeprowadzenie treningów interpersonalnych.

1/5 uczniów klas II oraz 1/3 klas III dostrzega dużą rolę samorządu uczniowskiego w życiu szkoły. Ponad połowa badanych marginalizuje jego znaczenie, pozostali nie mają zdania na ten temat.

Na podstawie zgromadzonego materiału empirycznego, w szczególności wolnych wypowiedzi uczniów zamieszczonych pod ankietą można wskazać (zamieszczone w poniższej tabeli) słabe i mocne strony szkoły w percepcji badanych licealistów.

W kontekście przeprowadzonych badań wydaje się zasadne zwrócenie uwagi na:

- pogłębianie świadomości praw i wolności człowieka oraz praw ucznia;
- wyposażanie uczniów w odpowiednią wiedzę dotyczącą ich praw, w szczególności poprawę dostępu do dokumentów szkolnych;

Słabe i mocne strony szkoły w percepcji badanych licealistów

Słabe strony	Mocne strony
1. Nieprzestrzeganie postanowień zawartych w Wewnątrzszkolnym systemie oceniania (w większości przypadków przekraczanie ilości sprawdzianów, kartkówki z większej partii materiału)	1. Pozytywny klimat szkoły, przyjazna atmosfera
2. Subiektywne ocenianie (dotyczy niektórych przedmiotów)	2. Zaangażowanie nauczycieli (m.in. zostawianie po zajęciach w celu ponownego wytłumaczenia lekcji)
3. Wąska oferta zajęć pozalekcyjnych	3. Możliwość zagospodarowania przerwy za pomocą radiowęzła
4. Faworyzowanie niektórych uczniów	4. Sprawiedliwe ocenianie (w większości)
5. Stosowanie odpowiedzialności grupowej (cała klasa odpowiada za zachowanie jednostek)	5. Dobre relacje uczeń – nauczyciel
6. Brak odpowiedniej sali gimnastycznej	6. Możliwość wprowadzenia w życie szkoły pomysłów uczniów
7. Wykorzystywanie godzin wychowawczych do realizacji przedmiotu wykładanego przez wychowawcę	7. Tolerancja zarówno ze strony nauczycieli, jak i uczniów
8. Konieczność korzystania z korepetycji	8. Poziom kultury reprezentowany przez nauczycieli i uczniów
9. Nierytmiczne ocenianie	9. Udział szkoły w przedsięwzięciach na terenie miasta oraz akcjach charytatywnych
10. Zbyt liczne klasy	10. Wysoki poziom nauczania

– przywrócenie odpowiedniej rangi statutowi szkoły jako dokumentowi „codziennego użytku”, którego konstrukcja katalogów praw i obowiązków w sposób krótki, rzeczowy i zrozumiały reguluje relacje uczeń/rodzice – szkoła, określa sposób rozwiązywania bieżących problemów szkolnych;

– podniesienie rangi samorządu uczniowskiego jako organu reprezentującego uczniów w szkole, który ma prawo wyrażać ich opinie i w znaczący sposób wpływać na życie szkoły;

– przestrzeganie praw ucznia jako istotnego elementu prawidłowego funkcjonowania jednostki w społeczeństwie.